

ТЕКСТ СТАТТІ ТУТ

80-річчя української революції

Б. М. ГОНЧАР (Київ), Н. Д. ГОРОДНЯ (Київ)

Відносини між Францією та УНР (грудень 1918 — квітень 1919 рр.)

Завершення світової війни підписанням Комп'єнського перемир'я між країнами Антанти і Німеччиною 11 листопада 1918 р. не стало кінцем воєнних дій на терені колишньої Російської імперії. Покінчивши з німецьким мілітаризмом, західні держави зіткнулися з загрозою російського більшовизму. Екстремізм і експансіонізм більшовиків, їх курс на світову революцію, зокрема підтримка листопадової революції в Німеччині, не могли не турбувати західних політичних діячів.

Для посилення опору антибільшовицьких сил країни Антанти стали на шлях збройної інтервенції. Одним з напрямів її був південь України, окупований в кінці листопада 1918 р. переважно французькими військами. Вибір для інтервенції саме в Україну визначався такими чинниками: по-перше, в зв'язку з виведенням німецьких військ і відсутністю в українського уряду своєї армії Україна ставала найбільш вразливою з точки зору поширення на неї більшовизму; по-друге, вона була економічно розвинутим регіоном, життєво необхідним для існування більшовицької влади в Росії; по-третє, інтервенція проводилася Францією відповідно до угоди про сфери впливу, досягнутої з Англією 23 грудня 1917 р., яка відносила Україну до французької зони; по-четверте, ідея використання французь-

ких військ в Україні була зумовлена їх військовими успіхами на Балканах, в результаті яких виникла можливість досягти України через Румунію і Чорне море.

Здійснюючи інтервенцію, уряд Франції намагався досягти кількох цілей: по-перше, ліквідувати німецький вплив в Росії; по-друге, блокувати більшовицький наступ на захід і південь, тобто створити (“санітарний”) кордон навколо більшовицької Росії; по-третє, сприяти процесу відновлення Росії, що пов’язувався з падінням влади більшовиків та реставрацією її єдності; по-четверте, захистити свої економічні інтереси на цій території.

Деякі дослідники вважають, що інтервенція на півдні Росії планувалася як широкомасштабна операція і лише недостатність союзницьких військ штовхнула Францію до зміни тактики і використання опору місцевих антибільшовицьких сил¹. На нашу думку, французький уряд не планував широкомасштабних дій. З самого початку інтервенція передбачала орієнтацію на внутрішні сили півдня Росії. Направляючи свої війська в Україну, французьке командування виходило з головного принципу — “ні краплі французької крові”. Війська розглядалися керівництвом Франції як захисний щит для надання можливості “здоровим елементам” у даній зоні організуватися і здійснити свою боротьбу з більшовиками.

Під час дебатів у палаті депутатів з приводу зовнішньої політики Франції 29 грудня 1918 р. міністр закордонних справ Франції С. Пішон заявив, що згідно з телеграмою прем’єра Ж. Клемансо від 13 грудня “міжсоюзницький план дій не має наступального характеру, а просто повинен утримати більшовиків від виходу до таких територій, як Україна, Кавказ, Західний Сибір, які є економічно необхідними для їх виживання, і де організуються російські елементи порядку. Тому першочерговим питанням є створення і утримання захисного кордону перед цими регіонами. Необхідно, щоб російські сили зрозуміли, що наша короточасна підтримка має єдину мету — дозволити їм організуватися і отримати матеріальну перевагу над своїми противниками”².

Отже, постає питання — на які місцеві елементи розраховували французи, розпочинаючи інтервенцію? Це були, як вже відзначалося, “російські елементи”, передусім очолювана А. Денікіним Добровольча армія, що базувалася на півдні Росії. Адже ця армія проголошувала принципи вірності союзникам, відновлення “єдиної і неділимої” Росії, боротьби з більшовиками.

Однак стосунки між союзниками та Добровольчою армією не були простими. 29 грудня 1918 р. під час дебатів в палаті депутатів С. Пішон заявив: “У мене немає ілюзій щодо сучасної цінності російських контингентів, які російські генерали намагаються організувати в різних частинах Росії”³. Аналіз можливостей антибільшовицького руху відбувався протягом всієї роботи Паризької мирної конференції. Так, на засіданні керівного органу конференції Ради Чотирьох 25 березня 1919 р. маршал Фош заявив, що він не надає великого значення армії Денікіна, “бо армії не існують самі по собі. За ними повинен бути уряд, система законів, організована країна. Краще дайте мені уряд без армії, ніж армію без уряду”⁴.

Беззастережна підтримка Добровольчої армії ускладнювалася двома обставинами. По-перше, інтервенція мала відбуватися в національному регіоні, де більшість населення була українською. По-друге, місцем розташування Добровольчої армії була Донська область, яка не входила в сферу Франції, а належала до англійської сфери впливу. 13 листопада 1918 р. угоду про розподіл сфер впливу між Францією і Англією було відновлено, однак це не усувало суперечностей між ними.

Іншою силою, крім добровольців, на яку могла спертися інтервенція, були місцеві українські сили. Союзники знали, по численним звертанням українських представників, що Україна не мала своєї армії, яку їй перешкодили створити німці. Однак виведення німецьких військ поставило цю проблему безпосередньо на порядок денний.

Головний експерт французького міністерства закордонних справ з російського питання Камерер у своєму меморандумі до Пішона від 16 листопада 1918 р. відзначав, що в зв'язку з виведенням німецьких військ союзники змушені сприяти організації української армії⁵. Ця точка зору дістала своє відображення в меморандумі Пішона до Клемансо від 26 листопада (до речі, цей документ був складений для Пішона Камерером). В документі відзначалося, що “невелика кількість кадрів може реконструювати українську армію для боротьби з більшовиками; а прибуття наших дивізій буде зустрінуте з ентузіазмом і заохочуватиме Україну мати справу з Росією (так само, як і з Польщею)”⁶.

Союзники загалом з підозрою ставилися до українців. Вони не могли забути їм Брест-Литовського миру. Так, у листопаді 1918 р. Пішон, посиляючись на співробітництво між незалежною Україною і Німеччиною, підкреслював, що “необхідно чинити опір сепаратизму, бо він є засобом німецького проникнення”⁷.

Однак вимоги часу та потреби інтервенції зумовлювали необхідність розвитку відносин з Україною.

Гетьман Скоропадський, який очолював Українську державу, починаючи з квітня 1918 р., справедливо розглядався країнами Антанти як ставленик Німеччини. Проте поразка Німеччини у війні, що означилася в кінці літа, примусила гетьманський уряд шукати шляхи до налагодження відносин з державами Антанти. Ці заходи найбільше активізувалися в жовтні—листопаді. У зв'язку з цим перед державами Антанти постала необхідність мати більш точну інформацію про Україну. Про погану обізнаність західних держав з ситуацією в Україні повідомляв президента США В. Вільсона полковник Хауз телеграмою від 8 листопада: “Ми одержуємо масу хибної інформації відносно нинішньої ситуації на Україні, причому все це надходить до нас від англійців, французів і італійців. Інформація, що надходить, часто переробляється в особистих інтересах людей, що її поставляють”⁸.

Сприятлива політична ситуація для інтервенції створювалася проголошенням гетьманського Маніфесту від 14 листопада і зміною ним політичного курсу від самостійності до федерації в складі Росії. Того ж дня був призначений новий уряд на чолі з колишнім царським міністром С. Гербелем, до якого не було включено жодного представника лівих чи національних партій, а лише особи проросійської орієнтації.

Зміна гетьманом політичного курсу створювала реальне підґрунтя для українсько-російського співробітництва. Одночасно гетьман намагався налагодити зв'язки з генералом Денікіним, генералом Красновим та іншими керівниками російських збройних сил, які виступали за “єдину і неділиму Росію”.

16 листопада новий міністр закордонних справ України Т. Є. Афанасьєв надіслав генералу Денікіну телеграму, в якій заявив, що “українські сили в порозумінні з Доном і паралельно з Добровольчою армією направляються на боротьбу з більшовиками і на відновлення єдності Росії”⁹. Денікін відразу ж 17 листопада дав відповідь: “Оскільки Україна стала на шлях російської державності, вважається необхідним досягти згоди з питань єдиного фронту, єдиного командування — для боротьби з більшовиками і єдиного російського представництва на міжнародному конгресі”¹⁰.

16 листопада Т. Є. Афанасьєв передав звернення до іноземних держав, в якому повідомлялося про новий український уряд та його мету — відновлення єдиної Росії на федеративних засадах, зі збереженням за Україною всіх правових гарантій її державної і національно-культурної самобутності, а головним чином, зі збереженням і зміцненням державного правопорядку в Україні ¹¹.

В цей час міністр закордонних справ Франції Пішон отримав сприятливі повідомлення про реорганізацію українського уряду від лідера російської політичної конференції в Парижі, колишнього посла В. Маклакова і погодився з тим, що це створює реальне підґрунтя для співробітництва ¹².

Повідомлення про антигетьманське повстання в Україні викликало занепокоєність західних держав. А перемога Директорії стала несподіванкою. Директорія прийшла до влади в результаті перемоги всенародного повстання, організованого Українським Національним Союзом на чолі з В. Винниченком. Розпочавшись 14 листопада, повстання завершилося того ж дня відреченням гетьмана від влади. Директорія відновила Українську Народну Республіку і закони УНР. Будучи правонаступницею української влади, очолюваної в березні 1917 — квітні 1918 р. Центральною Радою, вона продовжила її соціальну і національну політику.

Міністр закордонних справ Франції Пішон бачив Директорію “пробільшовицькою” і “сепаратистською”. Він вважав, що її прагнення до влади не буде мати успіху, а тому її не треба брати до уваги ¹³. Газета “Ле Тамп” писала: “Німці, здається, сприяють сепаратистському руху Винниченка і Петлюри, який загрожує більшовизації південного заходу Росії” ¹⁴.

Англійський прем’єр-міністр Д. Лойд Джордж на засіданні Великої п’ятірки 16 січня 1919 р. охарактеризував повстання в Україні проти гетьмана як більшовицьке, Петлюру — як авантюриста, Україну — як державу, на котру марно покладати надії, бо вона зовсім не була оплотом антибільшовизму, яким її уявляли ¹⁵.

Отже, у лідерів держав Антанти склалося таке перше враження від Директорії: по-перше, вона є пробільшовицькою; по-друге, вона опозиційна стабільній владі в країні, владі гетьмана, який виявив свою лояльність до союзників, а значить, вона опозиційна союзникам; по-третє, вона сепаратистська, тобто руйнує російсько-український антибільшовицький блок, що означився. Така інформація про Директорію надходила не лише з російських кіл, але й від представників гетьмана Скоропадського, які розвинули активну пропаганду в Яссах. Врешті представники Антанти дійшли до думки, що лише прибуття військ союзників може запобігти підйому “антисупільних і обмежених націоналістичних елементів, що штовхнуть країну в хаос анархії” ¹⁶.

Таким чином, французька інтервенція розпочалася як ворожа до Директорії та очолюваного нею руху. Виразником цього ставлення був “консул” Е. Енно. В нарисі взаємовідносин Добровольчої армії і французького командування в Одесі, що був складений представниками російських антибільшовицьких сил, відзначалося: “Енно займав по відношенню до українського питання позицію визначену і твердо: українці в усіх напрямках визнавалися ним елементом, шкідливим для створення єдиної Росії, а Добровольча армія вважалася єдиним здоровим державним началом на півдні Росії” ¹⁷.

Необхідно зазначити, що консульські повноваження Е. Енно були досить непевними. Рішенням Яської конференції, яка відбулася 16—23 листопада за участю представників держав Антанти в Румунії та російських антибільшовицьких сил, він був призначений консулом Франції в Україні та “повноважним представником держав Антанти в південній Ро-

сії”, тобто йому були надані повноваження виступати від імені усіх союзних держав. Тож по прибутті в Одесу Енно став для українських державних та політичних діячів головним представником союзних держав в Україні. Всі його розпорядження сприймалися як такі, що виражали точку зору урядів Антанти. І сам Енно сприйняв своє призначення з усією відповідальністю, про що свідчать його декларації, заяви, в яких він претендує на проведення офіційної політики урядів Згоди.

Однак це призначення не було офіційно визнане французьким урядом та урядами інших держав Антанти. На засіданні французького парламенту в кінці березня 1919 р. Пішон заявив, що Енно ніколи не був призначений урядом, ніколи не був консулом Франції і ніколи не мав ніяких дипломатичних доручень.

Прибувши до Одеси (лінія Одеса—Київ вже була окупована військами Директорії), Енно надіслав ряд телеграм гетьманському уряду, в яких повідомлялося, що держави Згоди визнають український уряд, очолюваний гетьманом, і будь-який замах проти існуючої влади буде суворо придушений¹⁸.

10 грудня керівник Українського Національного Союзу В. Винниченко отримав телеграму від Енно, в якій проголошувалося, що Добровольча армія Денікіна і прогетьманські російські загони в Києві мають повну моральну і матеріальну підтримку Антанти¹⁹.

18 грудня 1918 р. до Одеси прибув перший французький десант на чолі з генералом Боріусом, який напередодні звернувся до Бертело з питанням, чи повинен він приступити до висадки, незважаючи на присутність українців, які 11 грудня зайняли майже всю Одесу, чи спочатку вступити з ними в стосунки. На це генерал Бертело відповів, що висадку треба здійснити негайно, і Боріус не повинен вступати в стосунки з Петлюрою, за винятком того, щоб попередити його про персональну відповідальність за будь-які безпорядки, вчинені його військами²⁰. На підтримку цієї лінії 16 грудня Бертело виступив з заявою, яка проголошувала “главарів більшовиків”, а також Петлюру і Винниченка “особисто відповідальними за будь-який ворожий виступ і будь-яке прагнення порушити спокій в країні”²¹. Ця телеграма, яку Енно надіслав 18 грудня в Київ, зрівнювала більшовиків і Директорію з точки зору ставлення Антанти до них.

Треба відзначити, що напередодні інтервенції Пішон попереджав військового міністра: якщо французьке командування увійде в стосунки з повстанцями з метою роз’єднання більшовиків, воно повинне дотримуватися особливої обережності. Попередження Пішона про обережність не означало повної відмови від контактів з українцями. Військовий міністр направив ці інструкції головнокомандуючому Східної групи військ Ф. д’Еспере, але вони не дійшли до Боріуса перед висадкою²².

Командування французькими військами в Одесі на початку інтервенції було більш категоричне і непохитне в питаннях орієнтації на ті чи інші сили. З прибуттям до Одеси генерал Боріус відкрито став на сторону російського офіцерства, яке під прикриттям союзницького десанту наступного дня знову зайняло все місто. А українські війська, маючи наказ не вступати в конфлікт з військами Антанти, не чинили опору і залишили Одесу. Генерал Боріус призначив військовим губернатором Одеси денікінського генерала О. Грішина-Алмазова, а українську Директорію спеціальною декларацією повідомив про її відповідальність за всі ворожі дії, спрямовані проти французько-російських сил в районі Одеси.

Враховуючи вороже ставлення до Директорії з боку французького командування і прагнучи змінити його, 27 грудня Голова Ради Міністрів України В. Чехівський направив представнику УНР в Швейцарії Лукасе-

вичу вказівки під грифом “цілком таємно” для керування місією в міжнародних питаннях. У листі зазначалося, що в Одесі проводиться провокаційна робота з метою викликати загострення відносин між Директорією і Антантою і тим самим скомпрометувати всю українську справу. Ця “провокація”, відзначав В. Чехівський, має “щирого прихильника в певній особі Е. Енно, який іменує себе консулом Франції і уповноваженим дипломатичним представником Антанти”²³.

З метою поліпшити відносини з Антантою Лукасевичу доручалося “дипломатичним порядком, безумовно минаючи пресу”, повідомити уряди Антанти, передусім Франції, що УНР готова ліквідувати або взяти на себе ту матеріальну відповідальність або борги, що припадають на неї з усієї суми колишньої Росії, перед Францією і взагалі Антантою шляхом мирного дипломатичного обговорення всіх фінансово-економічних справ; Антанта не має ніякої рації вступати з Україною в конфлікт через свої капітали, оскільки це доцільно врегулювати шляхом згоди, бо кожний конфлікт “може кинути Україну в обійми російського більшовизму”²⁵.

Однак вже незабаром французькому командуванню в Одесі стало очевидно, що саме Директорії належить політична влада в країні, що вона є не пробільшовицькою, а навпаки, опозиційною більшовикам силою. Це створювало можливості для залучення її до боротьби з більшовизмом.

Найбільш негативним пунктом політичної програми Директорії, з точки зору союзників, був пункт про будівництво незалежної української держави. Це прагнення до незалежності, по-перше, відповідало стратегічним інтересам союзників в Росії, по-друге, підривало можливий російсько-український антибільшовицький блок. Тож союзна інтервенція в Україні, яку передбачалося здійснити в умовах союзу між двома основними місцевими силами — українською владою та Добровольчою армією — мала розвиватися в умовах боротьби між ними.

Разом з розумінням значення Директорії як можливого союзника в боротьбі з більшовиками французьке командування робить окремі кроки до пом'якшення тієї різко негативної позиції, яку виробили Бертело та Енно щодо Директорії. Вже Боріус почав позбавляти Енно його повноважень, а з прибуттям до Одеси головнокомандуючого союзними силами на півдні Росії генерала д'Ансельма Енно повністю був позбавлений консульських і дипломатичних функцій і врешті був змушений виїхати до Парижа. За свідченням голови української дипломатичної місії на Паризькій мирній конференції Г. Сидоренка, одразу по прибутті до Парижа 20 січня 1919 р. він зустрівся з Пішоном і “розкрив йому ганебність поведінки” французького консула в Одесі Енно. Пішон “цілком погодився” з ним і при цьому написав телеграму “з наказом про увільнення Генно (Енно. — Авт.) з посади”²⁶.

Стосунки з українцями активізувалися саме після приїзду до Одеси 14 січня 1919 р. командуючого союзними силами на півдні Росії генерала д'Ансельма та начальника штабу полковника Фрейденберга. Перше запитання, поставлене генералом д'Ансельмом до Енно по приїзді було таке: чи бачив вже Енно генерала Грекова?²⁷. Прибулі вважали, що треба не відкидати прагнення Директорії до співробітництва, а намагатися створити союз двох місцевих антибільшовицьких сил — українців та Добровольчої армії. Тому з середини січня французьке командування підтримувало відносини паралельно з обома сторонами.

Деякі зарубіжні дослідники вважають, що дії д'Ансельма щодо переговорів з українцями не означали змін у французькій урядовій політиці, а лише виправляли помилки, припущені Енно, який, як вже відзначалося, не мав прямих контактів зі своїм урядом. Останній нічого не знав про

його діяльність до того часу, поки її результати не почали досягати Парижа²⁸.

Причин для започаткування переговорів нового французького командування з українцями було кілька. По-перше, суперечності між французьким командуванням і Добровольчою армією. Загони добровольців на півдні України виявилися нечисленними і не досить боєздатними. Вже вступ в Одесу українських повстанських сил напередодні висадки французького десанту без опору з боку добровольців справив на французів негативне враження щодо їх бойових та моральних якостей. Невдовзі виявилось, що російські офіцери нездатні організувати великі збройні сили. Мобілізація в Добровольчу армію на цій території була зірвана. Це залишало французькі війська перед загрозою більшовицького наступу.

Крім того, призначення Грішина-Алмазова військовим губернатором Одеси створило для французів значну проблему. Грішин-Алмазов вважав себе офіцером, підлеглим Денікіну і тому звертався до нього за схваленням своїх дій. Але Денікін оперував в англійській зоні і з французької точки зору не мав повноважень в Одесі. Втручання Денікіна у французьку зону викликало велике незадоволення французького командування. З його точки зору, добровольці на цій території були не для того, щоб адмініструвати, а для того, щоб воювати з більшовиками. Верховенство добровольців на цій території могло бути розцінене так, що французька зона начебто передається Англії, а це було неприйнятним для французів.

По-друге, дуже гострою стала проблема забезпечення міста продовольством у зв'язку з блокадою його українськими військами. Російський військовий губернатор не міг постачати продукти Одесі, що поставило людей перед загрозою голоду. У зв'язку з цим генерал д'Ансельм був змушений розпочати переговори з українцями, які контролювали зернові припаси. А це, в свою чергу, призвело до відкритого конфлікту з добровольцями.

По-третє, війська Директорії здавалися досить значною і боєздатною силою у порівнянні з добровольчими загонами, а критерій реальної сили мав під час інтервенції вирішальне значення. Близький до французького командування в Одесі Маргулієс писав: "Розмовляючи кожного дня з французами, я знаю, що їх завдання — допомагати нам у боротьбі з більшовиками, не жертвуючи жодним французьким солдатом. Але оскільки перемогти більшовиків без жертв неможливо, то жертви потрібно десь шукати. Добровольчої армії в Одесі немає, якщо не рахувати декількох сотень недисциплінованих офіцерів. Тобто треба брати дещо більш реальне — сили Петлюри, якщо вони існують"²⁹.

По-четверте, певну роль відігравало прагнення Директорії до переговорів та до налагодження відносин з Антантою. Вже наприкінці грудня 1918 р. Директорія звернулася з нотою до урядів держав світу, і в першу чергу до держав Згоди, в якій підкреслювалося, що "всі міжнародні зобов'язання, всі вимоги міжнародного права є обов'язковими для України і спадщина колишньої Росії в міжнародних відносинах пропорційно силам України переходить до останньої"³⁰.

Українські політичні діячі періоду Директорії в своїх мемуарах зазначали, що прагнення Директорії до переговорів з союзниками зумовлювалося виключно наступом більшовиків, до якого додавалися вороже налаштовані війська на півдні³¹. Однак це прагнення не пояснюється лише зазначеними факторами. Досить пригадати, що ще до початку антигетьманського повстання Український Національний Союз намагався встановити зв'язки з державами Антанти. Орієнтація на зовнішні сили в боротьбі за державність України стала однією з основних ідеологічних засад С. Пет-

люри, якої він дотримувався увесь наступний період своєї боротьби за незалежну Україну. З цього приводу український політичний діяч, соратник Петлюри А. Потоцький писав: “С. Петлюра рішуче заперечував так популярну в деяких політичних колах “орієнтацію на власні сили”, що звичайно розуміється як нехтування і відкидання будь-яких закордонних чинників. Він визнає необхідність “допомоги політичної, технічної, економічної — у визвольній боротьбі, у відбудуванні зруйнованого революцією і війнами краю. Ця необхідна допомога здобувається мотивами не ідеалістичними, а надто реальними, матеріальними розрахунками заінтересованих сторін”³².

Французьке командування, започатковуючи переговори з Директорією, не відмовлялося від цілей інтервенції, а лише змінювало тактику. Формулу нової тактики визначив полковник Фрейнберг: “Франція є непорушно вірною принципу єдиної Росії. Але зараз справа полягає не в вирішенні тих чи інших політичних питань, а виключно в тому, щоб використати для боротьби з більшовиками всі антибільшовицькі сили, в тому числі і сили українців”³³.

Генерал д’Ансельм заявив ідеологу добровольчого руху В. Шульгину: “Ми повинні підтримувати у вас всі елементи порядку, а щодо партійних відмінностей — щодо того, хто стоїть за монархію, хто за єдність Росії, хто проти Росії, — це не наша справа”³⁴. Як відзначав американський дослідник Дж. Брінклі, мета інтервенції не полягала у вирішенні національної проблеми в Росії. Роль Франції була в тому, щоб “допомогти в спільній боротьбі проти більшовиків, після якої росіяни і неросіяни мали самі влаштувати свої відносини”³⁵.

До встановлення відносин Франції з Директорією підштовхував і французький парламент. Так, під час дебатів у палаті депутатів з питань зовнішньої політики 29 грудня 1918 р. переважна більшість депутатів, а саме центристи і праві центристи, висловилися за підтримку українського національного руху. Голова комісії з закордонних справ французького парламенту Франклін Буйон, виступаючи від цього переважачого в палаті блоку, зазначив необхідність діяти у згоді як з російськими елементами, так і з прикордонними національностями, констатуючи факт, що Польща і Україна вже на той час знаходилися під серйозною небезпекою і тому “завтра може бути надто пізно”³⁶.

Підтримка французькими депутатами українського національного руху не означала, що вони прагнули розчленувати Росію. Навпаки, вони йшли на це вимушено з метою відновлення своєї союзниці. Французький уряд не прийняв до уваги пропозиції депутатів, бо урядова політика щодо інтервенції в Україну стала предметом гострої критики з боку тих же депутатів на дебатах в парламенті в березні 1919 р.

Після приходу до влади Директорії вона видала “Декларацію” від 26 грудня, в якій проголошувалося, що “в сфері міжнародних відносин Директорія стоїть на ґрунті цілковитого нейтралітету і бажання мирного співжиття з народами всіх держав”³⁷. Однак дотримання нейтралітету не відповідало політичним умовам того часу. Стало очевидним, що війна з більшовицькою Росією неминуча. За цих умов українські державники-самостійники були змушені відмовитися від нейтралітету і прийняти лінію військово-політичного союзу України з Антантою з метою спільної боротьби проти більшовиків. Вони сподівалися на матеріальну допомогу з боку союзницьких держав у цій боротьбі та моральну підтримку в справі будівництва української держави. Після невдалих спроб повстанців Директорії вступити в контакт з представниками Антанти в Яссах в листопаді 1918 р. ці спроби були відновлені в Одесі.

5 січня 1919 р. в Одесу був направлений повноважний представник Директорії військовий міністр генерал Греков для ведення переговорів з французами. 15 січня відбулася його перша зустріч з генералом д'Ансельмом, який напередодні прибув в Одесу. Під час цієї зустрічі генерал Греков попросив підтримки для опору більшовикам, зокрема технічної допомоги з боку Антанти. Місія Грекова не досягла будь-яких результатів, і сам він не був визнаний офіційним представником України. Однак вже те, що д'Ансельм пішов на переговори з українцями, викликало велике обурення російських кіл і звинувачення французького командування в зраді. Під час переговорів д'Ансельм зажадав підтвердження прагнень Директорії до співробітництва. Таким підтвердженням стало зняття блокади Одеси українськими військами.

Після місії Грекова до Одеси була направлена друга місія в складі міністра преси О. Назарчука і міністра народного господарства С. Остапенка. В цей час більшовицький наступ на Україну успішно розвивався і створив безпосередню загрозу Києву. Перед від'їздом членам місії були дані інструкції погоджуватися на будь-які компроміси для отримання допомоги, крім двох пунктів: в справі незалежності Української держави і аграрної реформи³⁸. Делегація повернулася до Києва 24 січня.

Хід переговорів був докладно висвітлений в споминах їх учасників, а також в численній дослідницькій та мемуарній літературі⁴⁰. Основні вимоги, які висунув полковник Фрейденберг, котрий представляв французьку сторону на переговорах, були такими:

- виведення В. Винниченка із складу Директорії і В. Чехівського із складу уряду за їх “збільшовичення”;
- тимчасовий вихід з Директорії Петлюри як “командира бандитів”;
- Україна повинна виставити проти більшовиків армію в 300 тис. чоловік під верховним французьким командуванням;
- залучення до української армії російських офіцерів з Добровольчої армії;
- на час боротьби з більшовиками фінанси і залізниці України мають бути під контролем Франції;
- війну з Польщею припинити;
- справу державної незалежності України та її західних кордонів вирішити на Паризькій мирній конференції;
- Директорії звернутися до Франції з проханням прийняти Україну під французький протекторат⁴¹.

На вимогу Назарука про попереднє визнання Української держави Фрейденберг заспокоював його і твердив, що кращого “визнання як підписання цієї угоди, яка тут запропонована, і бути не може... з добровольцями ви, певне, і самі прийдете до угоди з питання вашої автономії — ви надто маленька держава, щоб існувати самостійно”⁴².

Після повернення місії Назарука і Остапенка переговори в Одесі продовжувала місія віце-міністра зовнішніх справ А. Галіпа, а наприкінці січня туди виїхав А. Марголін, делегат УНР на Паризьку мирну конференцію.

Хід переговорів французького командування з українськими представниками демонстрував, загалом, позицію Франції щодо державності України. Всі українські делегації, котрі відстоювали ідею незалежності, не дістали підтримки французького керівництва, яке стверджувало, що справа незалежності України вирішуватиметься на мирній конференції в Парижі⁴³. Переговори активізувалися після прибуття до Одеси А. Марголіна, який запропонував принцип “федералізації знизу”, “побудованої на добровільній угоді, як рівних з рівними, державних ланок, які утворились на

руїнах старої Росії”. Марголін вважав, що “питання державного влаштування цих... одиниць може мати швидке і відповідне розв’язання лише шляхом здійснення засад державності і порядку в кожній з них” ⁴⁴.

Ця програма була прийнята на спільному засіданні представників України, Білорусії, Дону і Кубані і передана французькому командуванню вже 5 лютого 1919 р. Програму схвалила французька сторона, бо французи теж бачили вирішення національного питання в Росії в створенні демократичної федерації. До того часу, поки виникнуть необхідні умови для об’єднання, можна було допустити тимчасове визнання незалежних державних одиниць на території Росії. Тобто федерація чи інша форма об’єднання колишньої Російської імперії мала втілюватися в життя лише після повалення більшовицької влади. До того часу необхідні були кооперація Франції з існуючими антибільшовицькими урядами і створення “санітарного кордону” проти більшовизму, а вже потім за допомогою блокади і воєнних акцій — повалення більшовицького режиму. Франція та інші країни Антанти мали надавати цій боротьбі “технічну допомогу”.

Хоча французький уряд відмовився визнати незалежну Україну під час перемир’я як “витвір німців”, це не було остаточним і безумовним рішенням. Як відзначав Пішон, створення незалежної Української держави буде можливим за умов, коли цей національний рух матиме сильну підтримку населення. “Безумовно, ніхто не буде пропонувати Україні відновити союз з Росією до того часу, поки не закінчиться більшовицька криза” ⁴⁵, — заявив міністр закордонних справ Франції. Таким чином, затягування “більшовицької кризи” збільшувало шанси УНР на тимчасове визнання, за умов її майбутнього федеративного союзу з Росією.

Полковник Фрейденберг прихильно поставився до ідеї “федерації знизу”, запропонованої А. Марголіним. У розмові з представниками російських політичних кіл 1 лютого 1919 р. він заявив: “Формулу петлюрівців — через самостійність до федерації я розумію так: самостійність розвиває національні почуття, зміцнює самосвідомість, так необхідну для підтримки рівноваги в федерації” ⁴⁶. Торкаючись проблеми співробітництва з Директорією, Фрейденберг відзначив, що головним завданням на той час було врятування Києва від більшовиків. “Якщо війська Петлюри можуть це зробити — я їм допоможу. Якби я мав дві дивізії, я б обійшовся без петлюрівців, але в мене їх немає... Я не боюсь претензій Петлюри; я йому поставлю такий ультиматум: я допоможу українцям, але за це вони зобов’язуються коритися мені безумовно” ⁴⁷, — говорив Фрейденберг.

Однак Київ було втрачено і Директорія переїхала до Вінниці. Після цієї поразки віра французів у Петлюру та його армію дещо похитнулася, але вони вважали цей відступ тимчасовим. Українсько-французькі переговори тривали, але, як підкреслював Ісаак Мазепа, з однією відміною — Директорія відкинула надії на мир з більшовиками і всю увагу звернула на порозуміння з Антантою ⁴⁸.

¹ Carley M. The French Government and the Russian Civil War, 1917–1919. — Kingston and Montreal, 1983. — P. 145.

² Russian-American Relations. March 1917 — March 1920. Documents and Papers. — New York, 1920. — P. 273.

³ Mayer A. Policy and diplomacy of peacemaking. — New York, 1967. — P. 302.

⁴ Mantoux P. Paris Peace Conference, 1919. Proceedings of the Council of Four / March 24 — April 18/. — Geneve, 1964. — P. 10.

⁵ Mayer A. Op. cit. — P. 298.

⁶ Ibid. — P. 298.

⁷ Brinkley G. Allied Policy and French Intervention // The Ukraine, 1917–1921: A Study in Revolution. — Cambridge, 1977. — P. 328.

- ⁸ Архив полковника Хауза. — Т. 4. — М., 1944. — С. 181.
- ⁹ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 146, арк. 2.
- ¹⁰ Там же, арк. 6—7.
- ¹¹ Голос Києва. — 1918. — № 157. — 17(4) ноября.
- ¹² Brincley O. Op. cit. — P. 334—335.
- ¹³ Ibid. — P. 335.
- ¹⁴ Borschak E. Op. cit. — P. 52.
- ¹⁵ Papers... 1919. The Paris Peace Conference. — V. III. — Washington., — P. 581—582.
- ¹⁶ Reshetar G. The Ukrainian Revolution, 1917—1920. A Study of Nationalism. — New York, 1972. — P. 238.
- ¹⁷ Очерк взаимоотношений вооруженных сил юга России и представителей французского командования // Архив русской революции. — Берлин, 1925. — Т. 16. — С. 236.
- ¹⁸ Одесский листок. — № 263. — 1918. — 6 декабря.
- ¹⁹ Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. — Прага. — Т. 4. — С. 28; Правда. — 1918. — № 277. — 20 декабря.
- ²⁰ Carley M. Op. cit. — P. 120.
- ²¹ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 38, арк. 2; Анулов Ф. Союзный десант на Украине // Черная книга. — Харьков, 1925. — С. 93.
- ²² Carley M. Op. cit. — P. 120.
- ²³ ЦДАВО Украины, ф. 3696, оп. 2к, спр. 7, арк. 1.
- ²⁴ Там же.
- ²⁵ Там же, арк. 1—2.
- ²⁶ Там же, оп. 2, спр. 280, арк. 143.
- ²⁷ Маргулис М. Год интервенции. — Кн. 1. — Берлин, 1923. — С. 165.
- ²⁸ Carley M. Op. cit. — P. 118.
- ²⁹ Маргулис М. Указ. соч. — С. 190—191.
- ³⁰ Христюк П. Назв. праця. — Т. 4. — С. 28.
- ³¹ Винниченко В. Відродження нації. — 4.3. — Київ—Відень, 1920. — С. 156—158.
- ³² Лотоцький О. На ріках Вавілонських. — Львів, 1938. — С. 49.
- ³³ Деникин А. Гетманство и Директория на Украине // Революция на Украине. — М. — Л., 1930. — С. 181.
- ³⁴ Шульгин В. В. Дни. 1920: Записки. — М., 1989. — С. 45.
- ³⁵ Brinkley O. Op. cit. — P. 330.
- ³⁶ Mayer A. Op. cit. — P. 306—307; Journal Officiel. December 29, 1918. — P. 3712—3713.
- ³⁷ Христюк П. Назв. праця. — Т. 4. — С. 17.
- ³⁸ Назарук О. Рік на Великій Україні. — Нью-Йорк, 1978. — С. 120.
- ³⁹ Назарук О. Назв. праця; Остапенко С. Директория и оккупация Украины // Черная книга. — Харьков, 1925.
- ⁴⁰ Мазепа І. Україна в огні і бурі революції, 1917—1921. — Т. 1. — Прага, 1942. — С. 97—98; Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. — Скрантон, 1963. — Т. 3. — С. 198—199.
- ⁴¹ Мазепа І. Назв. праця. — Т. 1. — С. 97—98; Назарук О. Назв. праця. — С. 126—131. Остапенко С. Указ. соч. — С. 262.
- ⁴² Остапенко С. Указ. соч. — С. 262—263.
- ⁴³ Назарук О. Назв. праця. — С. 128; Мазепа І. Назв. праця. — Т. 1. — С. 98; Стахів М. Назв. праця. — Т. 3. — С. 199.
- ⁴⁴ Марголин А. Украина и политика Антанты. — Берлин, 1923. — С. 116.
- ⁴⁵ Carley M. Op. cit. — P. 120.
- ⁴⁶ Маргулис М. Указ. соч. — С. 190.
- ⁴⁷ Там же.
- ⁴⁸ Мазепа І. Назв. праця. — Т. 1. — С. 97.